

Правообмеження державних службовців щодо партійної належності: українська модель в умовах упровадження європейських стандартів

Федчишин С. А.

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-3096-3214

fedchishin.s@gmail.com

Ключові слова: *політична неупередженість, державна служба, державні службовці, право на членство в політичних партіях, європейський досвід.*

У статті аналізуються особливості вітчизняної моделі правообмеження державних службовців щодо партійної належності в умовах упровадження європейських стандартів. Зазначається, що вітчизняна модель правообмеження державних службовців щодо партійної належності впроваджена Законом України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року та передбачає диференційований підхід до врегулювання відповідних вимог залежно від категорії посади державного службовця. Для державних службовців категорії «А» встановлено більш суворі вимоги, ніж для категорій «Б» і «В». Службовці категорії «А» не мають права бути членами політичних партій, натомість службовці категорій «Б» і «В» можуть бути членом політичної партії, окрім обіймання посад у її керівних органах. Проаналізовано досвід держав – членів Європейського Союзу та виокремлено моделі правообмеження державних службовців щодо партійної належності в законодавстві держав Євросоюзу – дозвільну, заборонну та комбіновану моделі. Аналіз норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини засвідчив можливість обмеження державами права на свободу об'єднання з метою забезпечення політичної нейтральності державних службовців. Зроблено висновок, що за сучасних умов у Європейському Союзі немає жорстких вимог щодо правообмеження партійної належності державних службовців як складової частини їх політичної неупередженості. Своєрідним стандартом є те, що обрана модель правообмеження партійної належності державних службовців має узгоджуватись із вимогою – необхідністю забезпечення належного виконання службовцями публічних функцій незалежно від модифікацій моделі за умови відсутності необґрунтованого обмеження прав службовців. З урахуванням європейського досвіду та з огляду на необхідність практичного забезпечення політичної неупередженості державної служби в сучасних політичних реаліях ставиться питання про доцільність і допустимість запровадження більш жорстких вимог щодо партійної належності державних службовців в Україні.

Limitation of the right of civil servants to membership in political parties: the Ukrainian model in the context of the implementation of European standards

Fedchyshyn S. A.

*Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Administrative Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3096-3214
fedchishin.s@gmail.com*

Key words: *political impartiality, civil service, civil servants, right to membership in political parties, European experience.*

The author analyzes the peculiarities of the Ukrainian model of civil servants' rights restrictions regarding party affiliation in the context of the implementation of European standards. It is noted that the Ukrainian model of civil servants' rights restrictions regarding party affiliation was implemented by the Law of Ukraine "On Civil Service" dated 10.12.2015 and contains differentiated approach to the regulation of relevant requirements depending on the category of civil servant position. The experience of the EU member states was analyzed and the models of civil servants' rights restrictions regarding party affiliation in the legislation of the EU states were defined. Analysis of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights proved the possibility of restricting the right to freedom of association in order to ensure the political neutrality of civil servants. It was concluded that there are no strict requirements in the EU regarding legal restrictions on the party affiliation of civil servants. A peculiar standard is that the model of legal restriction of party affiliation of civil servants must be consistent with the requirement – the need to ensure proper performance of public functions by civil servants, regardless of modifications of the model, provided there is no unjustified restriction of the rights of civil servants. Taking into account the European experience and the need to ensure the political impartiality of the civil service in political realities, the question of the feasibility of introducing stricter requirements regarding the party affiliation of civil servants in Ukraine is stated.

Постановка проблеми. Складною проблемою для більшості посткомуністичних держав, зокрема й держав Центральної та Східної Європи, стало відмежування політичної діяльності від професійної бюрократії. Значна політизація державної служби виявилась однією з основних проблем і для незалежної України. З метою реформування державної служби, забезпечення її розбудови як професійного та політично неупередженого інституту відповідно до європейських стандартів в Україні було ухвалено новий Закон «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. До складових частин політичної неупередженості державної служби віднесено правообмеження державних службовців щодо партійної належності, від реалізації якого значною мірою залежить деполітизація державної служби в Україні, перетворення її на службу європейського зразка, зорієнтовану насамперед на забезпечення прав і свобод громадян. З огляду на отримання Україною статусу кан-

дидата у члени Європейського Союзу (далі – ЄС) аналіз особливостей правообмеження державних службовців щодо партійної належності в Україні, рівно як установлення її відповідності європейському досвіду, є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розбудови в Україні політично неупередженої державної служби досліджувались багатьма вітчизняними вченими в галузі адміністративного права (В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, Т.О. Коломоєць, Н.П. Матюхіна й інші). Науковцями аналізувались зміст принципу політичної неупередженості державної служби, його значення та засоби забезпечення, вимоги державних службовців щодо політичної неупередженості, відповідальність за їх порушення тощо. У свою чергу, на сучасному етапі євроінтеграційного процесу, в умовах адаптації вітчизняної державної служби до європейських стандартів, що триває, необхідними є дослідження особливостей організації та право-

вого забезпечення державної служби в Україні саме крізь призму їхньої відповідності європейським підходам. Наведене і зумовлює **завдання статті**, що полягають у визначенні особливостей правообмеження державних службовців щодо партійної належності в Україні, окреслення європейського досвіду у відповідній сфері, а також установавання відповідності останньому вітчизняних підходів у питанні правообмеження державних службовців щодо членства в політичних партіях.

1. Правообмеження державних службовців щодо партійної належності: короткий огляд вітчизняної моделі

У Законі України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. політична неупередженість закріплена у 3-х основних контекстах: по-перше, як ознака в понятті «державна служба» (ст. 1); по-друге, як один із принципів державної служби (ст. 4); по-третє, як складова частина правового статусу державних службовців (ст. 10) [2].

Правообмеження щодо партійної належності є складовою частиною вимог щодо політичної неупередженості державних службовців, які закріплені Законом України «Про державну службу». Сутність такого правообмеження полягає в позбавленні або звуженні для державних службовців права на свободу об'єднання в політичні партії, яким відповідно до Конституції й інших актів законодавства України наділені інші громадяни України, які не мають статусу державних службовців. Конституція України у ст. 36 гарантує громадянам України право на свободу об'єднання в політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод і задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, установлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Своєю чергою, передбачається, що обмеження стосовно членства в політичних партіях установаються виключно цією Конституцією і законами України [1]. В основі правообмеження державних службовців щодо партійної належності лежить обов'язок визначених законодавством державних службовців утриматись від членства в політичних партіях або іншої поведінки, що пов'язана з таким членством.

Вітчизняна модель правообмеження державних службовців щодо партійної належності передбачає диференційований підхід до врегулювання змісту цих вимог (п. п. 1 та 2 ч. 3 ст. 10 Закону України «Про державну службу»). Критерієм такої диференціації виступає категорія посади, яку обіймає державний службовець. Для державних службовців категорії «А» (вищого корпусу державної служби) установається більш суворі

вимоги, ніж для службовців категорій «Б» і «В». Зокрема, це такі правообмеження щодо партійної належності:

– **для державних службовців категорії «А» (вищого корпусу державної служби)** установається заборона бути членом політичної партії. Ідеться про позапартійність. Така заборона поширюється на: Керівника Апарату Верховної Ради України та його заступників; керівника апарату (секретаріату) постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України; Державного секретаря Кабінету Міністрів України та його заступників, державних секретарів міністерств; керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, та їх заступників; керівників апаратів Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів та їх заступників, керівників секретаріатів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та їх заступників, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників; керівників державної служби в інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, та їх заступників. Кореспондуючими є норми профільного закону – Закону України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 р., у якому передбачено, що членами політичних партій поруч з іншими категоріями осіб не можуть бути державні службовці у випадках, передбачених Законом «Про державну службу».

На час державної служби на посаді категорії «А» особа зупиняє своє членство в політичній партії. Що стосується порядку зупинення членства в політичній партії, то він визначається статутом партії (ч. 5 ст. 6 Закону «Про політичні партії в Україні»). З метою забезпечення застосування відповідного законодавства Національним агентством України з питань державної служби було видано роз'яснення «Щодо зупинення членства в політичних партіях» від 17 травня 2016 р.;

– **для державних службовців категорій «Б» і «В»** не встановлено суцільної заборони членства в політичних партіях. Вимоги щодо партійної належності таких службовців не позбавляють останніх права на членство в політичних партіях, але умовно його звужують – забороняють обіймати посаду в її керівних органах. Такі вимоги поширюються на: а) керівників і заступників керівників державних органів, юрисдикція яких поширюється на територію Автономної Республіки Крим (далі – АРК), однієї або кількох областей, міст Києва і Севастополя, одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення; керівників державної служби в державних органах, юрисдикція яких поширюється на територію АРК, однієї або кількох областей, міст Києва

і Севастополя, одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення; керівників і заступників керівників структурних підрозділів державних органів незалежно від рівня юрисдикції таких державних органів (категорія «Б»); б) державних службовців, що обіймають інші посади державної служби, не віднесені до категорій «А» і «Б» (категорія «В»).

Політична неупередженість державної служби в Україні передбачає доповнення правообмеження державних службовців щодо партійної належності іншими взаємопов'язаними вимогами. Мова йде про вимоги: а) щодо політичної лояльності – службовець повинен виконувати законні накази (розпорядження), доручення керівників незалежно від їх партійної належності та своїх політичних переконань; б) щодо демонстрації політичного ставлення – службовець не має права демонструвати свої політичні погляди та вчиняти інші дії або бездіяльність, що будь-яким способом можуть засвідчити його особливе ставлення до політичних партій і негативно вплинути на імідж державного органу та довіру до влади або створити загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності та національної безпеки, для здоров'я та прав і свобод інших людей; в) щодо суміщення з депутатським мандатом – службовець не має права суміщати державну службу зі статусом депутата місцевої ради, якщо такий державний службовець обіймає посаду державної служби категорії «А»; г) щодо використання службового становища – заборони для державних службовців залучати за допомогою свого службового становища державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, працівників бюджетної сфери, інших осіб до участі в передвиборній агітації, акціях і заходах, що організуються політичними партіями, або будь-яким іншим способом використовувати своє службове становище в політичних цілях; г) щодо участі у виборах – обов'язок службовця в разі реєстрації його кандидатом у депутати Центральної виборчої комісії (далі – ЦВК), виборчими комісіями, сформованими (утвореними) у встановленому порядку, в одноденний строк письмово повідомити про це керівника державної служби; д) щодо участі у страйках – державний службовець не має права організувати і брати участь у страйках і агітації (окрім випадку, передбаченого ч. 4 ст. 10 Закону «Про державну службу») [2].

2. Право державних службовців на членство в політичних партіях і його обмеження в законодавстві держав – членів Європейського Союзу

Моделі політичної неупередженості (нейтральності) державної служби європейських держав формувались на основі національних політико-правових і управлінських традицій під

впливом євроінтеграційних процесів, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, європейських норм «м'якого» права (зокрема, рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи «Про статус публічних службовців у Європі» № R (2000) 6 від 24 лютого 2000 р., «Щодо кодексів поведінки для публічних службовців» № R (2000) 10 від 11 травня 2000 р.) тощо. Так, у Преамбулі до Закону Угорщини «Про правовий статус публічних службовців» від 1992 р. однією зі складових частин фундаментальної умови існування демократичної публічної адміністрації, яку považають у суспільстві, визнається управління публічними справами, довірене публічним службовцям, що позбавлені впливу політичних партій, і яке здійснюється на засадах нейтрального і неупередженого ставлення. Політична неупередженість (нейтральність) безпосередньо визначена як принцип державної служби у профільних законах Болгарії, Литви, Словаччини, Словенії тощо.

Водночас доводиться констатувати, що держави – члени ЄС, хоч і поділяють цінності, спільні для європейської політико-правової традиції, проте все ж на власний розсуд урегульовують вимоги політичної неупередженості (нейтральності) державних службовців, їх види, зміст, засоби забезпечення тощо. Правообмеження щодо партійної належності є одним із центральних складників політичної неупередженості (нейтральності) державних службовців у більшості держав Європи, що зазвичай поєднується з іншими вимогами (щодо політичної лояльності, щодо демонстрації політичного ставлення, щодо суміщення з депутатським мандатом, щодо використання службового становища, щодо участі у виборах тощо). Аналіз показує неоднорідність підходів до встановлення правообмежень державних службовців щодо партійної належності в законодавстві держав Європи. Умовно можна виокремити такі основні підходи:

а) дозвільний підхід – закріплення права державних службовців вступати до політичних партій незалежно від виду таких службовців та інших ознак, якщо інше не встановлено законодавством. Відповідно до Закону *Литви* «Про публічну службу» від 2002 р. публічні службовці мають право на членство в політичних партіях і організаціях та на участь у політичній діяльності поза службовим (робочим) часом (ст. 16 «Права публічних службовців»). Як інший приклад можна відзначити Закон *Болгарії* «Про цивільну службу» від 1999 р., який закріплює право службовців бути членами політичних партій за умови, що відповідної заборони не передбачено спеціальними законами (ст. 42 «Членство в політичних партіях»). Працівники державного сектору *Бельгії* можуть вступати до політичних партій, якщо це

не суперечитиме нормальному функціонуванню держави. Подібним є підхід щодо державних службовців *Нідерландів* [5, с. 7, 39].

За словами Гі Бребана, «французький службовець – один із найбільш вільних у світі. Він має більш широкі політичні свободи, ніж його зарубіжні колеги» [4, с. 144]. У *Франції* державним службовцям гарантується право бути політично активними, зокрема і входити до політичних партій і рухів. Усі державні службовці, які перебувають на дійсній службі, мають право на свою політичну думку, але обмежені у способі її вираження. Ступінь суворості такого обмеження залежить від того, яку посаду обіймає державний службовець [8, с. 88];

б) заборонний підхід – установлення заборони вступати до політичних партій. Згідно із Законом *Польщі* «Про цивільну службу» від 2008 р. цивільним службовцям заборонено створювати політичні партії або брати в них участь (ст. 78);

в) комбінований підхід – досить поширений серед європейських держав і полягає в диференційованому наданні права (або встановленні заборони) службовцям бути членами політичних партій з огляду на ознаки, передбачені законом (так звані критерії диференціації). Найчастіше такими ознаками є входження до керівництва партій (визначення права на членство в політичних партіях, окрім зайняття посад у їхніх керівних органах) або ж належність особи до вищих категорій посад державної служби (закріплення права службовців бути членами політичних партій, за винятком представників вищого корпусу державної служби). Наведене пояснюється тим, що саме керівні державні службовці, з одного боку, є найбільш мотивованими до обіймання політичних посад (у парламенті, уряді тощо), а з іншого – вони, маючи владні можливості, найчастіше стають об'єктом впливу з боку політичних сил [7, с. 1–8, 59–61, 125–132].

Комбінований підхід запроваджений у *Чехії*: «у період службових відносин особи, які належать до вищого корпусу державної служби, не можуть обіймати посаду в політичній партії або політичному русі» (§ 64 Закону «Про службу державних службовців в адміністративних установах і про винагороду державних службовців та інших працівників адміністративних установ» від 2002 р.). Водночас Закон *Угорщини* «Про правовий статус публічних службовців» від 1992 р. дозволяє виділити дещо інший критерій диференціації. У ньому закріплено, що публічні службовці не можуть обіймати посаду в політичній партії та не можуть діяти публічно від імені або в інтересах будь-якої партії за винятком участі службовця як кандидата у виборах до парламенту або місцевих органів (ст. 21).

У *Румунії* спостерігається поєднання критеріїв диференціації. Румунським державним службовцям дозволено бути членами політичних партій, за винятком зайняття в них керівних посад. Однак для старших (вищих) державних службовців установлена суворіша заборона – їм узагалі заборонено бути членами політичних партій [6, с. 503].

Публічному службовцю *Кіпру* дозволено бути звичайним членом політичної партії (ст. 71 Закону Кіпру «Про публічну службу»).

3. Право державних службовців на членство в політичних партіях і його обмеження у практиці Європейського суду з прав людини

У ст. 11 «Свобода зібрань і об'єднання» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі – ЄКПЛ) закріплено, що «кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів». Передбачено, що «здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб». Більш конкретний зміст свободи зібрань і об'єднання, особливості її реалізації й обмеження можуть бути сформульовані завдяки практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), юрисдикція якого поширюється на питання тлумачення та застосування ЄКПЛ.

ЄСПЛ розглядає політичні партії як об'єднання, що підпадають під дію ст. 11 ЄКПЛ. Партії визнаються формою об'єднання, що є життєво необхідною для належного функціонування демократії (рішення ЄСПЛ у справі «*Республіканська партія Росії проти Росії*» (“*Republican Party of Russia v. Russia*”) від 12 квітня 2001 р., рішення ЄСПЛ у справі «*Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини*» (“*United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*”) від 30 січня 1998 р. тощо). В описі діяльності об'єднань громадян ЄСПЛ демонструє таку позицію: якщо об'єднання створене особами, які, за підтримки визначених цінностей або ідеалів, мають спільні цілі, то якби вони не мали контролю над своїми членами, це суперечило б самій ефективності свободи, про яку йдеться. У свою чергу, є визнаним, що політичні партії зазвичай можуть регулювати членство, приймати лише тих, хто поділяє їх переконання й ідеали (рішення ЄСПЛ у справі «*Об'єднане товариство локомотивобудівельників та пожежників проти Сполученого Королівства*» (“*Associated Society of Locomotive*

Engineers and Firemen (ASLEF) v. the United Kingdom) від 27 лютого 2007 р., § 39). Отже, ЄСПЛ не виключає можливості впливу політичних партій на власних членів.

Прикметно, що ЄСПЛ визнає ст. 10 («Свобода вираження поглядів») як підґрунтя для реалізації прав, гарантованих ст. 11 ЄКПЛ. Як зазначає ЄСПЛ, незважаючи на свою автономну роль і особливу сферу застосування, ст. 11 також має розглядатися в контексті ст. 10, адже захист поглядів і свобода їх вираження є однією із цілей свободи зібрань і об'єднання (рішення ЄСПЛ у справі «*Станков та Об'єднана македонська організація Глінден проти Болгарії*» (“*Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*”) від 2 жовтня 2001 р., § 85). Відповідний зв'язок безпосередньо має місце щодо політичних партій з огляду на їхню істотну роль у забезпеченні плюралізму та належного функціонування демократії (рішення ЄСПЛ у справі «*Партія свободи та демократії проти Туреччини*» (“*Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey*”) від 8 грудня 1999 р., § 37). Отже, можна зазначити, що вступом до обраної політичної партії особа вже по суті виражає власні політичні погляди.

Як закріплено в ЄКПЛ, ст. 11 не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави (ч. 2 ст. 11 ЄКПЛ). З позиції ЄСПЛ, свобода об'єднання може бути обмежена з метою забезпечення політичної нейтральності державних службовців (рішення у справі «*Ахмед та інші проти Сполученого Королівства*» (“*Ahmed and others v. the United Kingdom*”) від 2 вересня 1998 р.). Проте такі обмеження мають бути необхідними в демократичному суспільстві (рішення ЄСПЛ у справі «*Тюм Габер Сен і Чинар проти Туреччини*» (“*Tüm Haber Sen and Çinar v. Turkey*”) від 21 лютого 2006 р., § 35–36). Підтвердження наведеним критеріям у контексті обмеження (заборони) членства державним службовцям в політичних партіях можна знайти у правових позиціях ЄСПЛ.

По-перше, ЄСПЛ уважає, що оскільки роль державних службовців у демократичному суспільстві полягає в наданні допомоги уряду в реалізації його функцій, то обов'язок лояльності та стриманості набуває для них особливого значення (рішення ЄСПЛ у справі «*Профспілка поліції Словаччини та інші проти Словаччини*» (“*Trade union of the police in the Slovak Republic and others v. Slovakia*”) від 25 вересня 2012 р., § 57).

По-друге, ЄСПЛ підкреслює, що як корпус електорально обраних політичних діячів, так і постійний корпус публічних службовців беруть на себе відповідальність за реалізацію ухваленої

політики. Водночас довірчий зв'язок між останніми досягається через упевненість у політичній нейтральності та лояльності публічних службовців до чинної влади, а також у тому, що виконання політичних рішень не зіткнеться з «політичною опозицією» публічних службовців. З позиції ЄСПЛ, «демократична держава має право вимагати від державних службовців лояльності щодо конституційних принципів, на яких вона засновується», «держава має право, через їхній особливий статус, зобов'язувати їх до стриманості» [3, с. 172]. Окрім того, і представники громадськості мають бути впевнені, що з питань взаємодії з органами влади їх консультуватимуть відсторонені від політичної боротьби нейтральні публічні службовці (рішення ЄСПЛ у справі «*Ахмед та інші проти Сполученого Королівства*» (“*Ahmed and others v. the United Kingdom*”) від 2 вересня 1998 р., § 53).

Висновки. За сучасних умов у ЄС відсутні жорсткі вимоги щодо правообмеження партійної належності державних службовців як складової частини їх політичної неупередженості, що зумовлює обрання державами-членами власних моделей у цій сфері (від надання права до цілковитої його заборони). Однак вивчення законодавства держав – членів ЄС, а також норм «м'якого» права та практики ЄСПЛ свідчить, що своєрідним стандартом можна визначити те, що обрана модель правообмеження партійної належності державних службовців має узгоджуватись із базовою вимогою – необхідністю забезпечення належного виконання службовцями публічних функцій незалежно від модифікацій моделі за умови відсутності необґрунтованого обмеження прав службовців. За такого підходу модель правообмеження службовців щодо членства в політичних партіях розглядається не ізольовано, а у взаємодоповненні з іншими складовими частинами політичної неупередженості (нейтральності) державної (публічної) служби, засобами їх забезпечення. Що стосується української моделі правообмеження партійної належності державних службовців, то вона загалом узгоджується з європейським досвідом і передбачає комбіновану модель залежно від категорії посади державного службовця. Своєю чергою, з огляду на наявний стан політичних відносин і культури, а також необхідність реального забезпечення деполітизації та нейтральності державної служби в Україні цілком обґрунтованою і такою, що узгоджується з європейськими підходами, може стати постановка питання щодо доцільності запровадження більш жорстких вимог до партійної належності державних службовців – установлення суцільної заборони державним службовцям бути членами політичних партій незалежно від категорії їхніх посад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України, прийнята на 5 сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., з наступ. змін. та доп. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889–VIII, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. Ст. 149.
3. Андрєєва А.П., Федчишин С.А. Право державних службовців на членство у політичних партіях та його обмеження відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2. Vol. 3. P. 169–174.
4. Рацюк О.О. Засоби забезпечення принципу політичної нейтральності у професійній діяльності державних службовців : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 223 с.
5. Administration and Civil Service in 27 EU Member States. Paris : General Directorate for Public Administration and the Civil Service, 2008. 57 p.
6. Groza A. The Status of Civil Servants – Between Aspirations Towards Professional Excellence and Political Interference. *Juridical Tribune*. 2018. Vol. 8. Issue 2. P. 502–514.
7. Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective. The Quest for Control / Peters B. Guy et al. London : Routledge, 2004. 291 p.
8. The Comparative Analysis of the Areas of the Civil Service Act in the Selected European Union Countries. Prague : Ministry of the Interior, 2020. 226 p.

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine on the 28-th of June 1996, as amended. *Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy*. 1996. № 30, art. 141.
2. On State Service : Law of Ukraine on the 10-th of December 2015, as amended. *Ofits. visn. Ukrainy*. 2016. № 3, art. 149.
3. Andrieieva A.P., Fedchyshyn S.A. (2020). Pravo derzhavnykh sluzhbovtziv na chlenstvo u politychnykh partiakh ta yoho obmezhenia vidpovidno do praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [The right of state servants to membership in political parties and its restrictions in accordance with practice of the European Court of Human Rights]. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2, vol. 3, pp. 169–174.
4. Ratsiuk O.O. (2009). *Zasoby zabezpechennia pryntsyphu politychnoi neitralnosti u profesiinii diialnosti derzhavnykh sluzhbovtziv* [Means of ensuring the principle of political neutrality in the professional activity of civil servants] (PhD Thesis). Odesa : ORIDU.
5. Administration and Civil Service in 27 EU Member States (2008). Paris : General Directorate for Public Administration and the Civil Service.
6. Groza A. (2018). The Status of Civil Servants – Between Aspirations Towards Professional Excellence and Political Interference. *Juridical Tribune*, vol. 8, pp. 502–514.
7. Peters B. Guy et al. (2004). Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective. The Quest for Control. London : Routledge.
8. The Comparative Analysis of the Areas of the Civil Service Act in the Selected European Union Countries (2020). Prague : Ministry of the Interior.